

LANGOBARDSKÉ ESOVITÉ SPONY VE STŘEDNÍCH ČECHÁCH*

Eduard Droberjar

Rozpoznat směr pohybu Langobardů z oblasti středního a horního Polabí do Podunají a identifikovat jejich hmotnou kulturu před příchodem do teritoria severně od středního Dunaje, tj. na konci 5. století a kolem roku 500, není snadné. Rovněž tak vystopovat projevy langobardské kultury během 6. století na území Čech v rámci osídlení mladší doby stěhování národů je poměrně obtížné. Skupiny langobardských osadníků s některými charakteristickými artefakty (keramika, spony, ženský kroj, event. výzbroj) lze sledovat v severozápadních a hlavně ve středních Čechách (Praha a oblast východně od pražské kotliny). V severozápadních Čechách můžeme připisat Langobardům v mladší době stěhování národů některé sídlištní objekty z Března (obj. č. 6, 42, 52, 68) s keramikou zdobenou trojúhelníkovitými vrypky („Keilstich“) a kolky (Pleinerová 2007, Taf. 15:1,4; 24:3; 27:5; 36:4) a kostrové hroby ze Světce (Blažek – Lutovský 1992) a Radovesic (Blažek 1997, 12–13). V pražské kotlině lze za langobardský objekt označit hrob s mečem a typickou langobardskou nádobou z lokality Praha-Kyje (Droberjar 2005, 830) a pravděpodobně také šest bojovnických hrobů s meči, štíty a kopími na lokalitě Praha-Libeň (o. c., 781, 802, 831). Kromě těchto několika hrobů se zbraněmi jsou to hlavně ženské hroby s langobardskými sponami a rovněž ojedinělé nálezy spon ze stupně E2 (Droberjar 2008, 238, 240–247, Abb. 8–9). Ne ovšem vše datované do tohoto stupně v hrobových celcích je možné považovat za langobardské.

K nejdůležitějšímu hrobovému inventáři Langobardů náleží lučkovité párové spony zhotovené ze zlaceného stříbra. Obě se dochovaly v hrobech v Radovesicích (Svoboda 1965, 272, tab. LXXXIII:6–7), Světci (Blažek – Lutovský 1992, 3, obr. 2; Droberjar 2008, 240, 241, Abb. 8:12) a Zvoleněvsi (Svoboda 1965, 280, tab. LXXIX:10–11). Dvě radovesické spony řadí V. Bierbrauer (1991, 22, 25, tav. 2:11) k typu Holubice–Cividale–Cela.¹ V hrobě č. 2 ve Světci byly spony typu Szentendre–Světec–Lucca–Belfort² s výzdobou v I. zvrtném stylu (Bierbrauer 1991, 23, 26, tav. 8:1). Další langobardské lučkovité spony pocházejí ze středních Čech: typ Schwechat–Podbaba³ (Werner 1962, Taf. 35:5; 69:2) z lokality Praha-Dejvice/Podbaba (Svoboda 1965, 265, tab. XLIX:9) a typ Várpalota–Udine–Čelákovice⁴ (Bierbrauer 1991, 25, tav. 4:3) z lokality Čelákovice-Záluží, hr. 5 (Svoboda 1965, 283, tab. LXXXVIII:1). Kromě lučkovitých spon, můžeme mezi langobardská spínadla zařadit i některé specifické typy esovitých spon. A právě jim je věnován tento příspěvek.

Esovité spony mladší doby stěhování národů⁵ (obdobně jako i lučkovité) patřily k ženským párovým spínadlům. Ačkoli u Langobardů byly velmi oblíbeny v 6. století, vyráběli je a používali i příslušníci jiných germánských kmenů. V Čechách máme i starší doklady ze stupně E1 (Droberjar 2008, 235, 245, 245, Abb. 5:16–18; 11:7–8), které lze přiřadit spíše k durynským sponám. Jde zejména o typ Záluží⁶

* Práci připisuji k významnému životnímu jubileu Doc. PhDr. Jaroslava Tejrala, DrSc. (*28. 8. 1933).

¹ Tyto spony J. Tejral (2002, 339; *týž* 2011, 66) označuje jako typ Radovesice, na jiném místě jako typ Radovesice–Holubice (*týž* 2011, 49, Abb. 18).

² Podle J. Tejrala (2002, 342) typ Světec (Schwatz)–Szentendre nebo typ Světec/Schwatz (*týž* 2005, 146), podle J. Wenera (1962, Taf. 69:2) typ Schwaz–Ravenna.

³ Podle J. Tejrala (2005, 143; *týž* 2011, 69) typ Schwechat.

⁴ Podle J. Tejrala (2002, 342) typ Záluží–Várpalota.

⁵ K esovitým sponám, včetně langobardských, existuje poměrně rozsáhlá literatura (např. Fuchs – Werner 1950, Taf. 32–36; Werner 1962, 75–78, Taf. 70; Kühn 1977; Bierbrauer 1991, 28–32; *týž* 1993, 129–132, 145–146; Strauß 1992, 58–61, Abb. 56; von der Loh 1994; Pilet 2002; Tejral 2002, 335–336, 340–341, 344, 345–346; *týž* 2011, 54–60, Abb. 23–24, 26; Losert – Pleterški 2003, 163–177, Abb. 23–24; Hansen 2004, 50–51; Milavec 2007).

⁶ Podle E.-G. Strauße (1992, 59, Abb. 56:b) typ Singen.

(Losert – Pleterski 2003, 176; Bemmann 2008, 188, Abb. 41; Tejral 2011, 43, 44, Abb. 14:1–4; 15) a typ Stößen (Tejral 1990, 235, obr. 2:8–9; Losert – Pleterski 2003, 176), obě formy s výzdobou příčného rýhování a s odlišně provedením zakončením ptačí hlavičky, tj. s rozevřeným zobáčkem (typ Záluží) a se zataženým zobáčkem (typ Stößen).

ESOVITÉ SPONY TYPU POYSDORF

Mezi esovitá spínadla, která již lze považovat za langobardská a která byla objevena na pohřebištích nebo jiných lokalitách ze stupně E2 v Čechách, patří kromě jedné západočeské lokality (Plzeň-Doudlevec) zejména středočeské nálezy z Čelákovic-Záluží (hrob č. 26) a z Klučova (hrob č. 18). Pouze v neporušeném ženském hrobě v Záluží byl pár esovitých spon. Nejnovějším nálezem tohoto typu je spona z pohřebiště mladší doby stěhování národů v Hostivici.

Soupis esovitých spon typu Poysdorf v Čechách:

1. Čelákovice-Záluží, hr. 26 (Svoboda 1965, 287, tab. XCIV:7–8; Menghin – Springer – Wamers edd. 1987, 543, Abb. XIII:22a; Bierbrauer 1993, Taf. 9:3–4): pár stříbrných pozlacených spon typ Poysdorf, varianta A (Losert var. 2a), v hrobě spolu se solidem císaře Anthemia (467–472) upraveným jako závěsek. Obr. 1:3–4.

2. Klučov, hr. 18 (Kudrnáč 1952, 110, 111, 124, obr. 66; Svoboda 1965, 247, tab. LVI:12): 1× typ Poysdorf, varianta A (Losert var. 3). Ve vykradeném ženském hrobě (se stříbrným cedníčkem, dvěma klíči a dalšími předměty, včetně durynské na kruhu točená mísy) se našla jen jedna bronzová (?) postříbřená nebo celá stříbrná (?) spona. Obr. 1:2.

3. Hostivice (okr. Praha-západ)⁷, pohřebiště z doby stěhování národů: 1× typ Poysdorf, varianta B.

4. Plzeň-Doudlevec (Nischer-Falkenhof 1934, 46, Abb. 8 a 9?; Svoboda 1965, 257, tab. LXVI:5): 1× typ Poysdorf, varianta A (Losert var. 1) a fragment další esovité spony (snad stejného typu?) z rozrušených hrobů. Dalšími sponami na lokalitě jsou: esovité párové spony typu Stößen (Nischer-Falkenhof 1934, Abb. 6–7; Losert – Pleterski 2003, 176) a párové spony typu Streutdorf (Nischer-Falkenhof 1934, Abb. 10–11; Tejral 2011, 48, Abb. 17). Pokud by také fragment esovité spony byl typu Poysdorf, pak by uvedené párové spony mohly pocházet ze tří hrobů. Obr. 1:1.

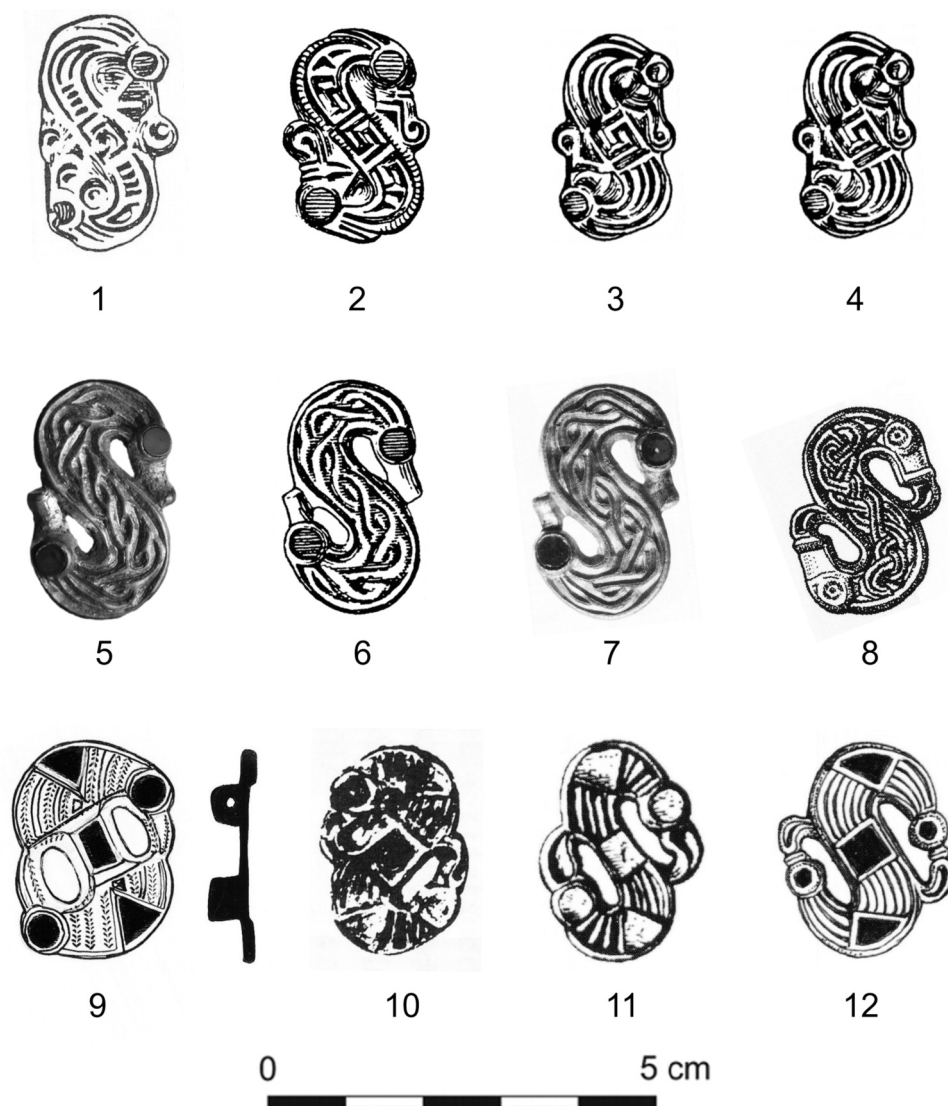
Všechny výše uvedené esovité spony z českého prostředí náleží k typu Poysdorf⁸ (Werner 1962, 77, Taf. 70:1), pojmenovaném podle jednoho ze dvou bronzových modelů pro formu spon, objevených v hrobě (č. 6) řemeslníka v dolnorakouském Poysdorfu (Beninger – Mitscha-Mährheim 1966, 178, Taf. 5:16; nejnověji Stadler 2008, 288, Kat 82/13). Esovité spony tohoto typu (obr. 2) se koncentrují hlavně v oblasti na sever od středního Dunaje (Čechy, Morava a Dolní Rakousko), jižně od horního Podunají a v širším prostoru někdejší římské provincie Panonie (von der Lohe 1994, 29, Abb. 7; Losert – Pleterski 2003, 171, Karte 19; Milavec 2007, 336–337, T. 1:4–5; 3:2–3,6; Tejral 2011, 58, Abb. 24).

Spony ze Záluží (obr. 1:3–4) jsou zdobeny niellem bez vkládaných sklíček v místech zvířecích očí. Také spona s Plzně-Doudlevců nemá vkládaná sklíčka. Pouze klučovská spona (obr. 1:2) byla vykládaná červenými skly nebo almandiny. Všechny české publikované nálezy esovitých spon typu Poysdorf lze zařadit k variantě A (se svinutými zobáčky) podle K. von der Lohe (1994, 25, 27, Abb. 5 a 6). Hostivická spona náleží k variantě B (o. c.). Nálezy z Klučova a Čelákovic-Záluží (var. A) datuje K. von der Lohe (1994, 26) do první třetiny 6. století. Je zřejmé, že mezi středními Čechami a Podunajím bude jistý časový posun, který je dán postupným přesunem Langobardů. Ve středním Německu je známa pouze jedna lokalita (Stößen, hr. 31) se sponou typu Poysdorf, kterou Chr. M. Hansen (2004, 51, Abb. 43) datuje do středoněmecké fáze 3 (470/80–530) a náleží k variantě B (von der Lohe 1994, 29, Abb. 7). Esovité spony var. B jsou zřejmě mladší než var. A (von der Lohe 1994, 26, 28; Tejral 2002, 341) a můžeme je zařadit na konec Tejralovy fáze MD 4. Zcela vzácně se objevuje spona typu Poysdorf, var. B dokonce až v severní Itálii na lokalitě Testona (Bierbrauer 1993, 132, Taf. 9:1).

H. Losert a A. Pleterski (2003, 169–172, Karte 19) podle nálezů na pohřebišti v Altenerdingu dělí esovité spony typu Poysdorf do tří základních variant (var. 1: s příčným rýhováním, var. 2: s podélným rýhováním a var. 3: s vrubem v motivu trojúhelníků nebo meandrů). Ve variantě 2 dále rozlišují var. 2a (s rovnými zobáčky) a var. 2b (s otevřenými, resp. svinutými zobáčky), přičemž obě mají odlišnou

⁷ Informace zazněla na VII. protohistorické konferenci v Brně (3.–6. 10. 2011) v referátu D. Daněčka a K. Smiška: Předběžná zpráva o terénním výzkumu pohřebiště z mladší doby stěhování národů v polykulturní lokalitě Hostivice-Palouky, okr. Praha-západ. Výzkum Mgr. Davida Daněčka (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy) v roce 2011.

⁸ J. Tejral (2005, 144) používá typ Holásky-Poysdorf nebo typ Klučov-Holásky-Poysdorf (tjž 2002, 340), event. skupina spon typu Poysdorf-Holásky-Klučov (tjž 2011, 56).

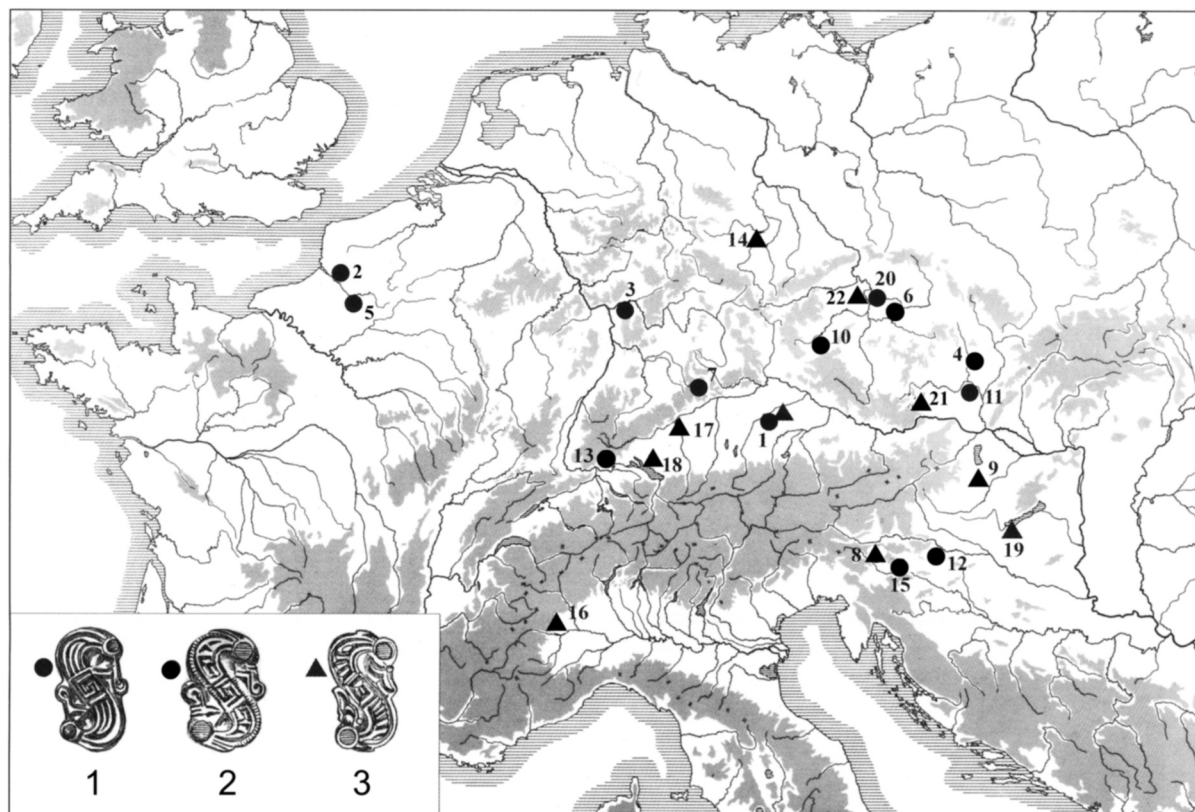

Obr. 1. Langobardské esovité spony v Čechách (1–5, 9) a jejich analogie. Typ Poysdorf: 1 Plzeň-Doudlevice, 2 Klučov, 3–4 Čelákovice-Záluží. Typ Nová Ves-Šakvice: 5 Nová Ves, 6–7 Šakvice, 8 Kranj-Lajh. Deriváty typu Schwechat-Pallersdorf: 9 Žehuň, 10 Altenerding. Typ Schwechat-Pallersdorf: 11–12 Mušov (podle Tejral 2002; týž 2011; týž 2012; Milavec 2007; Losert – Pleterski 2003)

orientaci středového meandru. Podle této klasifikace patří esovitá spona z Plzně-Doudlevců (obr. 1:1) k první méně časté variantě. Pár spon z Čelákovice-Záluží (obr. 1:3–4) lze zařadit k variantě 2a. Právě Losertovy varianty 2a–b jsou nejčastější a můžeme je srovnat s předchozím systémem třídění (var. 2a = von der Lohe A, var. 2b = von der Lohe B). Podle nálezů esovitých spon na pohřebišti v Altenerdingu byla varianta 2a ve starším hrobě, než varianta 2b, což potvrzuje již výše uvedené pozorování K. von der Lohe (1994). Esovitá spona z Klučova (obr. 1:2) patří k nejméně rozšířené variantě 3.

Esovité spony typu Poysdorf z Čech navazují na středodunajský okruh langobardské hmotné kultury, kde patrně byly také vyráběny. Vývojově mohou souviset s některými staršími formami esovitých spon např. s typem Záluží, který je považován za produkt dílen vzniklý v durynském prostředí. Oba typy spon mají podobný areál rozšíření (Tejral 2011, 44, 58, Abb. 15 a 24). Pro bližší chronologii českých nálezů esovitých spon typu Poysdorf mohou mít význam průvodní nálezy v hrobech v Čelákovicih-Záluží (hr. 26), kde byla mj. durynská na kruhu točená mísa, a v Klučově (hr. 18), který obsahoval zejména solidus Anthemia (467–472) upravený jako závěsek. V obou případech do hrobů byly vloženy předměty pravděpodobně starší (nádobu a závěsek), než byla doba výroby uvedených esovitých spon

Obr. 2. Esovité spony typu Poysdorf (podle Tejral 2011 a von der Lohe 1994), upraveno a doplněno. 1–2: varianta A, 3: varianta B (podle von der Lohe 1994). 1 Altenerding/D, 2 Amiens/F, 3 Frankfurt a. M./D, 4 Holásky/CZ, 5 Jardin Dieu de Cugny/F, 6 Klučov/CZ, 7 Kösing/D, 8 Kranj/SLO, 9 Nikitsch/A, 10 Plzeň-Doudlevice/CZ, 11 Poysdorf/A, 12 Rifnik/SLO, 13 Schleithem/CH, 14 Stößen/D, 15 Sveti Gora u Vače/SLO, 16 Testona/I, 17 Ulm/D, 18 Weingarten/D, 19 Vörs/H, 20 Čelákovice-Záluží/CZ, 21 Rohrendorf/A, 22 Hostivice/CZ

v průběhu starší fáze stupně E2. Na druhou stranu přežívání durynské hmotné kultury až do poloviny nebo dokonce po polovině 6. století na langobardských pohřebištích severně od Dunaje nemusí být ničím zvláštním. Příkladem je společný výskyt durynské na kruhu točené keramiky s langobardskou esovitou sponou typu Mohács v hrobě č. 61 v Lužicích (*Klanica – Klanicová* 2011, 390, Taf. 57:61/1–2). Tento hrob lze datovat až do Tejralovy třetí „pozdní“ fáze (MD 5).

ESOVITÁ SPONA S VRUBOŘEZOVÝM PLETENCEM (TYP NOVÁ VES–ŠAKVICE)

Během povrchové prospekce posledních let přibýly v Čechách také nové nálezy esovitých spon. Dvě z nich lze určit jako langobardské nebo v langobardském prostředí se vyskytující. Nález spony ze sídlištní lokality Nová Ves na Kolínsku již byl předběžně publikován (*Droberjar* 2008, 245, Abb. 11:9), a rozšiřuje tak langobardské spony o nový typ.

Popis spony (Nová Ves, okr. Kolín⁹):

Stříbrná zlacená esovitá spona se skleněnými nebo almandinovými vložkami v místech očí, zdobena vrubořezovým pletencem („Flechtbandmuster“). Vinutí a jehla chybějí, na zadní straně se zachoval jen zachycovač a malá část po mechanismu pro osu vinutí. D. 30 mm; š. 20 mm. *Obr. 1:5.*

Přímou analogií k této sponě je nález párových esovitých spon ze Šakvic, hrob č. 38 (*Tejral* 1975, 412, obr. 24:15; *týž* 2002, 342, Abb. 19:5–6; *týž* 2009, 132, Abb. 18:8,10; *týž* 2011, 58; *týž* 2012, 57, obr. 17;

⁹ Nález z roku 2007, dočasně uložen v soukromé sbírce v Kolíně (nálezce PJ).

Menghin – Springer – Wamers edd. 1987, 550, 567, Abb. XIV:21b). Spony jsou si provedením vrubořezu natolik blízké, že by bylo možno uvažovat o tom, že byly vyrobeny z jedné formy. Můžeme je označit jako typ Nová Ves–Šakvice. V ženském hrobě č. 38 v Šakvicích (*Tejral 2005, 149, 187, Abb. 12:B1–7; týž 2008, 69, Abb. 14*) se kromě dvou esovitých spon (*obr. 1:6–7*), které původně spočívaly na hrudníku, zachovaly skleněné korále z náhrdelníku a několik železných artefaktů (oválná přezka, nůž a kruh/náramek?). Hrob datuje J. Tejral (*2011, 58*) do své druhé tzv. severodanubské fáze (MD 4) obdobně jako esovité spony typu Poysdorf.

V hrobových celcích 6. století najdeme na esovitých sponách podobný motiv vrubořezového pletence. Na pohřebišti z doby stěhování národů Kranj-Lajh (Slovinsko) byly z hrobu č. 243 vyzvednuty dvě esovité spony (*obr. 1:8*) zdobené pletencem složeným ze zdvojených linií (*Milavec 2007, T. 1:7–8*). Ačkoli jde o poněkud jiný typ/variantu esovitých spon (s prodlouženými a zataženými zobáčky), výzdobou je zatím nejbližší česko-moravským nálezům. Jiný vrubořezový pletenec byl rovněž použit na páru esovitých spon na pohřebišti ve Schretzheimu, hr. 529 (*Koch 1977, 66, Taf. 138:8–9*), které nazývá E.-G. Strauß (*1992, 59, 60, Abb. 56:o*) typem Stößen.¹⁰ Esovité spony typu Nová Ves–Šakvice lze datovat do tzv. severodanubské fáze (MD 4) podle J. Tejrала (*2011, 58*), resp. do starší fáze stupně E2 v Čechách.

DERIVÁT ESOVITÉ SPONY TYPU SCHWECHAT–PALLERSDORF

Všechny dosud uváděné langobardské esovité spony z území Čech (typ Poysdorf a Nová Ves–Šakvice) patří do Tejralovy druhé tzv. severodanubské fáze (MD 4). Nový ojedinělý nález ze středních Čech z katastru obce Žehuň potvrzuje, že také pro mladší fázi stupně E2, tj. Tejralovu přechodnou severodanubsko-panonskou fázi (MD 5), se budou v Čechách vyskytovat langobardské spony esovité, jelikož nejmladší lučikovité z této fáze jsou doloženy (viz v úvodu).

Popis spony (Žehuň, okr. Kolín¹¹):

Stříbrná zlacená esovitá spona (před konzervací silně znečištěna) s pěti skleněnými nebo almandinovými vložkami (2 kruhové v místech očí, 2 trojúhelníkovité proti sobě a jedna obdélníkovitá uprostřed). Pod nimi je patrný reliéf zlaté (?) fólie. Spona je zdobena vrubořezem, většina vrubořezových hran je přesekávaných (v políčkách pod zobáčky jsou hrany střídavě přesekávané a hladké). Vinutí a jehla chybějí, na zadní straně se zachoval zachycovač a obě destičky s částí železné osy vinutí. D. 28 mm; š. 20 mm. *Obr. 1:9*. Výsledky spektrální analýzy po odstranění nečistot a oxidačních vrstev přední strany: Cr: 0,57 %; Mn: 0,18 %; Fe: 9,56 %; Ni: 0,31 %; Cu: 44,90 %; Mo: 0,09 %; Ag: 12,94 %; Sn: 1,29 %; Au: 30,16 %; zadní strany: Cr: 1,00 %; Fe: 19,56 %; Ni: 1,12 %; Cu: 39,16 %; Ag: 32,72 %; Sn: 3,40 %; Au: 2,01 %, Pb: 1,02 %.¹²

Podle vrubořezové výzdoby (svislé hrany a rýhy v jednotlivých polích nejsou průběžné) lze najít analogii v bronzovém modelu pro výrobu spon typu Schwechat–Pallersdorf (*obr. 1:11*), který pochází z katastru obce Mušov (*Tejral 2002, 343, 344, Abb. 20:5; 21; týž 2008, 69, Abb. 15; týž 2011, 61, Abb. 26:2; týž 2012, 58, obr. 18:3*) nebo ve sponě stejného typu z lokality Schwechat, hr. 2 (*Werner 1962, 150, Taf. 37:11*). Na klasických sponách typu Schwechat–Pallersdorf jsou vrubořezové linie v jednotlivých polích průběžné ve stejném směru a zejména mají poněkud jiný tvar než nový nález spony z Čech. Žehuňská spona je tvarově (ovál) a výzdobou vrubořezu nejbližší ke sponě z lokality Altenerding, hr. 759 (*Losert – Pleterski 2003, 163, 173, Abb. 23:18*). Spona však má opačnou orientaci stylizovaných ptačích zobáčků z levé na pravou stranu a místo barevných vložek je výzdoba v technice nielo (*obr. 1:10*). Podle autorů jde o jednoduchou variantu spony typu Schwechat–Pallersdorf.¹³ Derivátem spon uvedeného typu může být esovitá spona pocházející z vykradeného hrobu č. 55 na langobardském pohřebišti v Lužicích (*Klanica – Klanicová 2011, 260, 388, 455, Taf. 55:33; 122:1*), v němž byl mj. tremissis císaře Justiniána I. (526–565) upravený jako závěsek (*o. c., 260, 454, Taf. 121:2*). K tvarově oválným formám tohoto typu lze zařadit

¹⁰ Esovitými sponami typu Stößen jsou již nazývány jiné druhy esovitých spon (*Tejral 1990, 235, obr. 2:8–9; Losert – Pleterski 2003, 176, Karte 21*). Navíc spona uvedená u E.-G. Strauße (*1992, 59, Abb. 59*) jako typ Stößen (*o. c., Abb. 56:o*) byla nalezena např. ve Schretzheimu, hr. 529. Na jiném místě ji nazývá jako typ „Schretzheim Grab 529“ (*o. c., Abb. 56:j*), přičemž pod tímto typem zobrazuje jinou sponu (z lokality Kranj-Lajh, hr. 243) jiného typu.

¹¹ Ojedinělý nález z let 2010–2011, dočasně uložen v soukromé sbírce. Spona byla konzervována v Národním památkovém ústavu ÚOP v Olomouci (odbor archeologie). Poděkování za konzervaci patří paní A. Večeřové, která je též autorkou zprávy (Zpráva o konzervaci langobardské esovité spony, duben 2012).

¹² Měření provedla firma Honeywell Aerospace Olomouc, s. r. o., na přístroji Omega X-Press SDD S/N 70005.

¹³ Soupis různých derivátů esovitých spon typu Schwechat–Pallersdorf lze najít v monografii o pohřebišti v Altenerdingu (*Losert – Pleterski 2003, Liste A159*).

sponu přímo z lokality Pallersdorf/Bezenye (*Fuchs – Werner 1950, Taf. A:XXX*). Spony typu Schwechat–Pallersdorf takto poprvé označil J. Werner (1962, 43–44, 76–78, Taf. 70:2). Koncentrují se v Podunají (v alamanské oblasti) a nejčastěji na panonských pohřebištích (*Bierbrauer 1991, 29, Fig. 6; Milavec 2007, 337–338, T. 1:9–12; 3:7–10; Bóna – Horváth 2009, Taf. 57:85/5–6; 61:10/3–4; 63:18/4–5; 71:30/4–5; Tejral 2011, 61, Abb. 26*). Tyto spony jsou charakteristické pro Tejralovu přechodnou severodanubsko-panonskou fázi, tj. MD 5 (*Tejral 2005, 146*) a ojediněle se s nimi můžeme setkat i v langobardské Itálii (*Bierbrauer 1993, 129, 130, Abb. 6:3*). Citovaný bronzový model spony tohoto typu z Mušova (poloha a bližší nálezové okolnosti neuvedeny) svědčí o tom, že se vyráběly ve středním Podunají. Spona typu Schwechat–Pallersdorf je nejnověji hlášena také z langobardského pohřebiště na lokalitě Mušov-„Roviny“ (*obr. 1:12; Tejral 2011, 61, Abb. 26:1*). V případě derivátu esovité spony typu Schwechat–Pallersdorf z lokality Žehuň jde o nejmladší langobardskou esovitou sponu nalezenou na území Čech, kterou lze klást do druhé třetiny, resp. druhé poloviny 6. století.

K CHRONOLOGII STUPNĚ E2 V ČECHÁCH PODLE LANGOBARDSKÝCH SPON

V Čechách nejsou pro 6. století doložena langobardská pohřebiště, jako je tomu např. na jižní Moravě, v Dolním Rakousku a dále ve středním Podunají (v Panonii). Z mladší doby stěhování národů (stupně E1 a E2) zatím byla prozkoumána jen labsko-germánská kostrová pohřebiště, jejichž přesnější určení identity a kulturní příslušnosti k jednotlivým germánským komunitám je obtížné, většinou ani možné není. Zatímco některé hroby stupně E1 lze podle nálezů typických spon ve škále různorodých spínadel (*Droberjar 2008, 235–238, 244–246, Abb. 5–6; 12*) zařadit mezi durynské nebo durynskou hmotnou kulturou silně ovlivněné, pro mladší stupeň E2 je to ještě složitější. Některé hrobové celky by bylo možno považovat podle příznačných langobardských milodarů (hlavně spon) za langobardské, ale i tam je třeba být obezřetní. Výskyt jedné langobardské spony (někdy ani dvou) v hrobě nemůže být kritériem k etnickému zařazení pohřbené. O tom, že spona, resp. spony v hrobě ještě nemusejí určovat kulturní příslušnost, bychom se mohli přesvědčit na vícerých příkladech. Za všechny lze uvést přítomnost páru lučikovitých durynských spon v hrobě langobardské princezny, pohřbené pod kolínským dómem (*Quast 2010, 94–95, Abb. 1*).

Rovněž tak identifikace langobardských bojovníckých hrobů, do nichž navíc nebyly vkládány spony, je v Čechách obtížná. Pouze podle keramiky můžeme langobardského bojovníka předpokládat v hrobě v Praze-Kyjích (*Droberjar 2005, 830*), nejednoznačné je to u skupiny bojovníků bez keramiky v Praze-Libni (*Štorch 1911*). O keramice, kterou lze považovat za langobardskou, jsem se zmínil úvodem v souvislosti se sídlištními nálezy z Března. Analýza keramiky v mladší době stěhování národů by si rozhodně zasloužila samostatnou studii, jelikož některé typy nádob a výzdoby mají signifikantní prvky pro durynskou a langobardskou hrnčářskou produkci. Řadu nádob, zejména hrubých tzv. svébských misek, nelze blíže zařadit.

Tudíž hlavním ukazatelem, kromě některých dalších specifických součástí oděvu, jsou spony. Podle již dřívějšího zařazení a časového určení vybraných druhů z mladší doby stěhování národů v Čechách (*Droberjar 2008*) bylo možno vyčlenit dva stupně, tj. E1 a E2. Stupeň E1 je poměrně pestrý, neboť do něj můžeme zařadit nejen charakteristické durynské spony: klešťovité („Zangenfibeln“), s ptačími hlavičkami („Vogelkopffibeln“), tzv. miniaturní, některé typy spon esovitých (typy Záluží a Stößen) nebo ptačích (typ Weimar–Sokoleč), event. další (*o. c., 235, Abb. 5:1–18; 12:1–7*), které převažují, ale rovněž různé jiné cizí druhy spon (*o. c., 236, Abb. 6*).

Různorodá šatová spínadla známe i z mladšího stupně E2 (*o. c., 240, Abb. 8*), nicméně právě v tomto stupni již můžeme rozpoznat některé skupiny nebo konkrétní typy, a to jak mezi sponami esovitými, tak i lučikovitými, které mají charakteristické rysy pro langobardskou hmotnou kulturu. Na základě jejich podrobné typologie lze v Čechách vyčlenit dvě chronologické fáze v rámci uvedeného stupně, tj. E2a a E2b (*tab. 1*). Do starší fáze (E2a) náleží zejména esovité spony typu Poysdorf (Plzeň–Doudlevice, Čelákovice–Záluží, hr. 26; Klučov, hr. 18; Hostivice), typu Nová Ves–Šakvice (Nová Ves) a lučikovité spony typu Holubice–Cividale Cela (Radovesice). Do této fáze je možné zařadit i párové spony z lokality Zvoleněves, hr. I (*Filip 1948, tab. 23:45; Svoboda 1965, 280, tab. LXXIX:10–11*). Spony z Radovesic a ze Zvoleněvsi patří podle J. Tejrala (2002, 340, Abb. 17:1–2, 8–9; *týž 2005, 143*) do jeho druhé tzv. severodanubské fáze (MD 4), kterou rámcově vymezuje první polovinou 6. století. Tento chronologický úsek současně odpovídá době existence langobardské říše ve středním Podunají za vlády Wachona (510–540). Obdobný časový úsek nazývá F. Stein (1999; *týž 2011, 245*) severodunajskou chronologickou skupinou a klade ji do první třetiny 6. století.

ČECHY (<i>Droberjar 2008</i> , doplněno)	STŘEDNÍ PODUNAJÍ: jižní Morava a Dolní Rakousko (MD: <i>Tejral 2005; 2011</i> ; ND: <i>Stein 1999; 2011, 245</i>)	
E1 (480–510/20): „durynská fáze“ <i>Spony/durynské:</i> S-t.Záluží, t.Stöben; L-klešťovité, tzv. miniaturní, s ptačími hlavičkami, t.Strab; Ptačí spony zdobené vrubořezem	MD 3 (470/80–510): 1. časná „durynská“ fáze <i>Spony/durynské:</i> S-t.Záluží; L-klešťovité, tzv. miniaturní, s ptačími hlavičkami, t.Curty-Naumburg-Kölleda	ND 2 (480–510)
E2: „langobardská fáze“ E2a (510/20–540/50): starší fáze <i>Spony/langobardské:</i> S-t.Poysdorf, t.Nová Ves-Šakvice; L-t.Holubice-Cividale Cela	MD 4 (510/20–540/50): 2. „severodanubská“ fáze <i>Spony/langobardské:</i> S-t.Poysdorf, t.Nová Ves-Šakvice; L-se smyčkovitou výzdobou, t.Holubice- Cividale Cela, t. Poysdorf, t. Rácalmás <i>Spony/durynské:</i> L-t.Strab	ND 3 (510–530)
E2b (540/50 – 560/70): mladší fáze <i>Spony/langobardské:</i> S-t.Schwechat-Pallersdorf/var.; L-t. Schwechat-Podbaba, t. Várpalota-Udine-Čelákovice, t.Szentendre-Světec-Lucca-Belfort,	MD 5 (540/50–560/70): 3. „pozdní“ fáze <i>Spony/langobardské (severodanubsko- panonské):</i> S-t.Schwechat-Pallersdorf, t.Várpalota, t.Sarching, t.Mohács; L-t.Schwechat-Podbaba MD 6 (555–600): <i>Tejral 2005</i> <i>Spony/langobardské (panonsko-italské)</i>	ND 4 (530–560)

Tab. 1. Chronologie mladší doby stěhování národů v Čechách a v oblasti na sever od středního Dunaje
(MD: *mitteldonauländische Phase/středodunajská fáze*, ND: *norddanubische Zeitgruppe/severodunajská
chronologická skupina*, S: *esovité spony*, L: *lučikovité spony*, t.: *typ*)

Mladší fázi (E2b) reprezentuje v Čechách dosud jediná esovitá spona/derivát typu Schwechat-Pallersdorf (Žehuň). Dalšími langobardskými zástupci jsou již výše popsáné lučikovité spony typu Schwechat-Podbaba (Praha-Dejvice/Podbaba), typu Várpalota-Udine-Čelákovice (Čelákovice-Záluží, hr. 5) a typu Szentendre-Světec-Lucca-Belfort (Světec). Těchto několik spon ze středních a severozápadních Čech je dokladem přítomnosti působení langobardské kultury kolem poloviny 6. století, resp. počátkem druhé poloviny tohoto věku. Česká fáze E2b by odpovídala přechodné nebo třetí tzv. pozdní fázi (MD 5) v oblasti severně středního Dunaje (*Tejral 2002, 343, Abb. 20:10; týž 2011, 69–73*) nebo severodunajské skupině/ND 4 (*Stein 1999; 2011, 245*).

Jmenované spony tedy přispívají k identifikaci Langobardů v chronologické návaznosti na jejich výskyt v oblasti na sever od středního Dunaje a dále v Panonii, i když je archeologicky velmi obtížné odlišit nálezy po migrujících Langobardech od jejich nejstarších památek, které nacházíme ve středním Podunají a které se zpětně dostávaly do Čech. Fakticky není ani možné určit, které langobardské artefakty jsou důsledkem migrací (v obou směrech, tj. z Polabí do Podunají a zpět) a co je projevem komunit, které v pestré skladbě s dalšími labsko-germánskými skupinami tvořily obyvatelstvo 6. století v české kotlině před příchodem nejstarších Slovanů. Jedním z nejdůležitějších kritérií kulturní identifikace je vazba na rekonstrukci ženského kroje.

K OTÁZCE ŽENSKÉHO LANGOBARDSKÉHO KROJE S ESOVITÝMI SPONAMI

Pro určení langobardského ženského kroje¹⁴ jsou důležité určité typy spon, jejich počet (dvě párové nebo čtyři, tj. dvě drobné párové esovité nebo kruhové a dvě větší lučikovité) a poloha na zemřelých, resp. na oděvu, vazba na další součásti oděvu (opasek a závěsy na něm, tzv. *cingulum*), přítomnost

¹⁴ Vývojem langobardského ženského oděvu a šperku v 6.–7. století se zabývá článek určený pro časopis *Živá archeologie* (*Droberjar – Matoušková, v tisku*).

šperku (např. korále, závěsky), event. langobardské keramiky. Důležitou součástí ženského langobardského oděvu byly esovité spony. Setkáváme se s nimi zejména od Čech (ojediněle střední Německo), přes Moravu a Dolní Rakousko a Panonii až do Itálie. Nacházejí se v neporušených (nevykradených) hrobech zpravidla na hrudníku jako párové spony (*Fuchs – Werner 1950, Taf. 33; Werner 1962, 42; Martin 1995, 49; Bóna 2009, 186, 192–193*).

Přítomnost jedné langobardské spony v hrobě ještě nemůže být dostatečným důkazem o příslušnosti pohřbené k langobardské, event. k jiné komunitě (např. esovitá spona typu Poysdorf v Klučově, hr. 18). Více by mohly napovídat párové spony. Problémem českých hrobových lokalit je jejich časté vykrádání. Z tohoto důvodu není možné zjistit nejen celkový počet spon na oděvu (dvě nebo čtyři), ale ani jejich původní polohu v hrobě. Druhý zásadní problém spočívá v metodách výzkumu a dokumentaci hrobů z mladší doby stěhování národů, které byly v Čechách zkoumány hlavně v minulosti, a tudíž postrádáme jejich plány a údaje o rozmístění artefaktů. V literatuře o hrobech tak existují zpravidla velmi neúplné údaje.

Dosud nebyly z Čech publikovány čtyřkombinace spon na oděvu typu tunika, jaké známe v langobardském středním Podunají nebo obecně v merovejském prostředí u Franků, Bajuvarů, Alamanů a Durynků (*Martin 2002, 208, Abb. 10*), tj. dvě drobné párové spony na hrudi a dvě velké párové lučkovité ve spodní části (v místě pánve nebo pod ní). Takové kombinace langobardských spon již charakterizují typický ženský langobardský kroj: např. Lužice, hr. 27 se dvěma esovitými a dvěma lučkovitými sponami (*Klanica – Klanicová 2011, 374, Taf. 41: 2, 4, 6–7*).

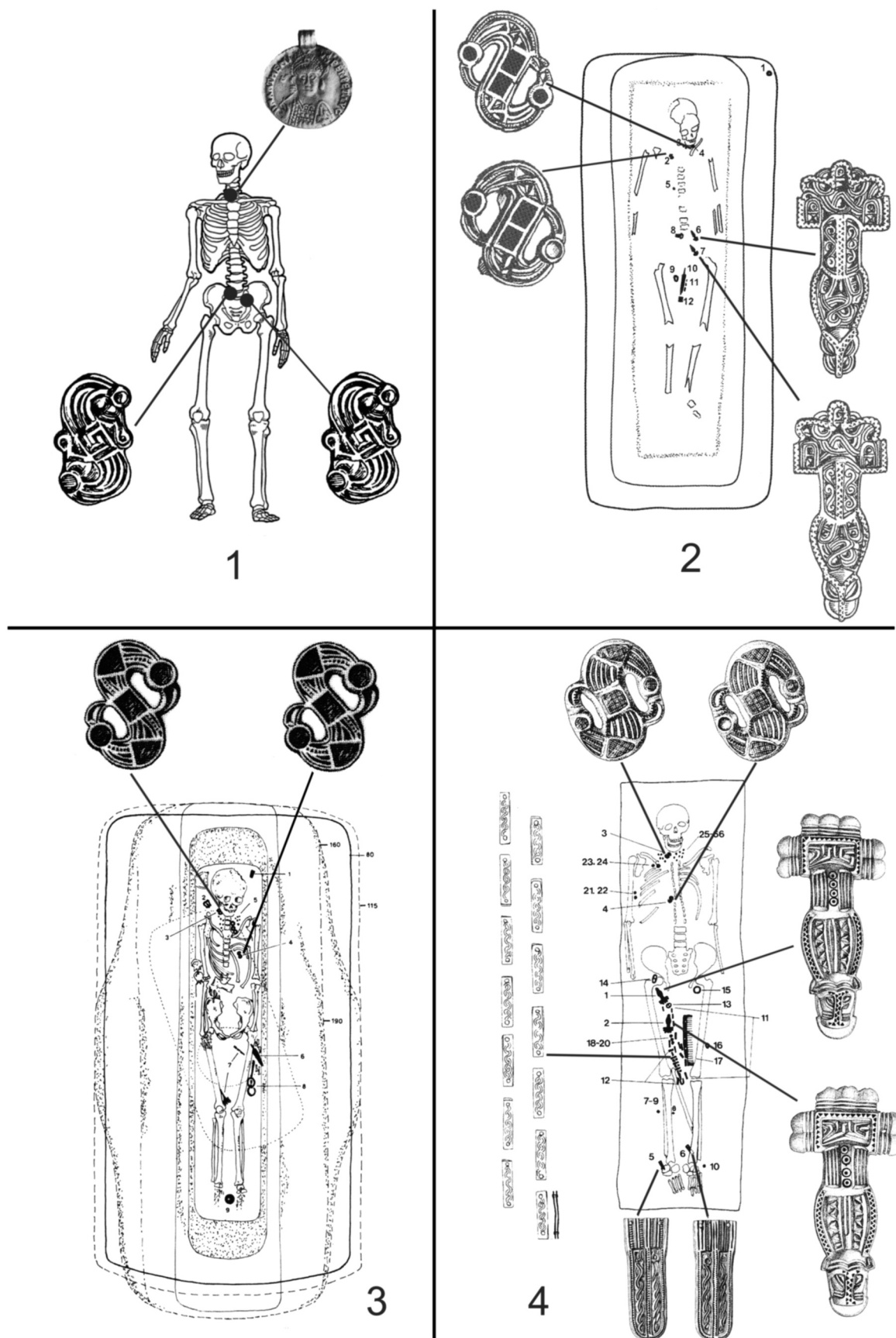
V Čechách se nachází v langobardských hrobech 6. století pouze jeden pár spon, a to buď lučkovitých (Radovesice; Světec, hr. 2; Zvoleněves, hr. I) nebo esovitých (Čelákovice-Záluží, hr. 26). O poloze spon na oděvu, který mohl patřit langobardským ženám, si můžeme učinit představu z celých Čech pouze na základě dvou nevykradených hrobů ve Zvoleněvsi, hr. I a v Čelákovících-Záluží, hr. 26. Ve zvoleněvském hrobě se nacházely dvě párové lučkovité spony v oblasti pánve (*Svoboda 1965, 280*). Také v Čelákovících-Záluží spočívaly dvě esovité spony v místech pánve (*Svoboda 1965, 287, tab. XCIV*). Součástí ženského kroje a šperku byl dále v tomto hrobě skleněný náhrdelník a ulita *Cypraea vimosa* ležící na prsou zemřelé. Pod spodní čelistí se našel důležitý závěsek v podobě aureu císaře Anthemia (467 až 472). Na pánvi kromě spon ležela velká železná opasková přezka, na níž se zachovaly otisky tkaniny s keprovou vazbou pocházející z oděvu pochované (*Urbanová 2008, 537, 538, obr. 20–23*). S oděvem zřejmě souvisela i malá oválná železná přezka, která ležela u dlaně levé ruky. Zajímavá je poloha esovitých spon v oblasti pánve (*obr. 3:1*), kde se jinak u langobardských žen, ale také durynských (*Hansen 2004, 57, Abb. 58*) a alamanských (*Martin 1995, 45, Abb. 23; Kazanski – Mastykova – Périn 2002, 187, Fig. 22:1–2*) vyskytují lučkovité spony. Jaký funkční význam tam měly dvě malé esovité spony (náhrada za větší lučkovité k sepínání oděvu, symbolický význam nebo obsah kapsáře či ozdoby opasku?), je obtížné rozhodnout. Jistota, že se tam skutečně našly, se opírá pouze o slovní popis. Navíc není známá jejich přesnější poloha.

Pokud jsou v langobardských hrobech pouze dvě párové esovité spony, tak se nacházejí výhradně na hrudníku (*obr. 3:3*), a to buď pod sebou: Tamási, hr. 52 (*Bóna – Horváth 2009, 165, Abb. 121*) nebo jedna v blízkosti ramene a druhá na hrudi excentricky umístěná a zpravidla na opačné straně než spona na rameni: Rácalmás, hr. 20 (*o. c., 90, 271, Abb. 60:20, Taf. 36*), Szentendre, hr. 43 (*o. c., 112, Abb. 77:43*), Tamási, hr. 10 (*o. c., 142, Abb. 102*). Posledně uvedený hrobový celek obsahoval spony typu Schwechat-Pallersdorf (*obr. 3:3*), tedy spony z pozdní fáze (MD 5).

Esovité párové spony se častěji nacházejí v tzv. čtyřkombinaci spon spolu s párovými lučkovitými sponami (*obr. 3:2,4*), které jsou v místě pánve nebo pod ní, někdy na tzv. cingulu. Zajímavá je poloha esovitých spon v Lužici, hr. 27 (*Tejral 2005, 148; Klanica – Klanicová 2011, 242, 374, Abb. 12:27, Taf. 41:27/2–4, 6–7*), kde obě spony byly na ramenou nebo původně jedna na rameni a druhá na hrudníku (?) a lučkovité spony spočívaly v prostoru pánve (*obr. 3:2*). Nejčastější poloha esovitých spon v tzv. čtyřkombinaci je na hrudníku pod sebou a lučkovité spony pak bývají na cingulu, např. esovité spony typu Várpalota ze Szentendre, hr. 56 (*Bóna – Horváth 2009, 121, 285, Abb. 84, Taf. 50:7–8*) nebo typu Schwechat-Pallersdorf ze Straubingu,¹⁵ hr. 450 (*obr. 3:4; Geisler 1998, Taf. 149*).

¹⁵ Na velkém bajuvarském pohřebišti ve Straubingu lze rozpoznat minimálně dva langobardské hroby (č. 450 a 453) se čtyřkombinací spon, tj. dvojice esovitých a dvojice lučkovitých langobardských spínadel (*Geisler 1998, Taf. 148–149, 154–155*).

Obr. 3. Poloha esovitých spon v langobardských ženských hrobech. 1 Čelákovice-Záluží, hr. 26 (schematická kostra, nikoli původní stav zachování, podle Svobody 1965); 2 Lužice, hr. 27 (podle Klanica – Klanicová 2011); 3 Tamási, hr. 10 (podle Bóna – Horváth 2009); 4 Straubing, hr. 450 (podle Geisler 1998). Chronologie: 1–2 fáze MD 4, 3–4 fáze MD 5

ZÁVĚR

Na území Čech můžeme rozpoznat projevy langobardské kultury v 6. století. Lokality se soustřeďují zejména ve středních a částečně také v severozápadních Čechách. Kromě několika sídlištních nálezů (Březno u Loun) a hrobů bojovníků (Praha-Kyje a patrně také Praha-Libeň), jsou to zejména hroby žen s typickými langobardskými lučkovitými nebo esovitými sponami.

V příspěvku jsem se věnoval hlavně esovitým sponám, které byly vyrobeny především ze zlaceného stříbra. Z Čech dosud byly publikovány tři hrobové lokality s nálezy langobardských esovitých spon: Plzeň-Doudlevec (*obr. 1:1*), Čelákovice-Záluží (*obr. 1:3–4*) a Klučov (*obr. 1:2*). Kromě těchto spon typu Poysdorf přibýly během posledních let další nové nálezy. Stejná spona typu Poysdorf pochází z nepublikovaného pohřebiště v Hostivici u Prahy. Další dva nálezy byly objeveny pomocí detektoru kovů, jeden na sídlištní lokalitě Nová Ves u Kolína (*obr. 1:5*) a druhý je ojedinělým nálezem z katastru obce Žehuň (*obr. 1:9*). Esovitá spona z lokality Nová Ves patří k typu s vrubořezovým pletencem a označuji ji jako typ Nová Ves–Šakvice. Na pohřebišti v Šakvicích se našly dvě identické spony (*obr. 1:6–7*) a mohly tak být vyrobeny spolu se sponou z Nové Vsi z jedné formy. Spona ze Žehuně, zdobená pěti skleněnými nebo almandinovými vložkami, je podobná typu Schwechat–Pallersdorf. Vzhledem k některým odlišným prvkům (výzdoba a celkový tvar) ji řadím k určitému derivátu těchto spon.

Na základě langobardských spon jsem rozdělil stupeň E2 mladší doby stěhování národů v Čechách (*tab. 1*) na E2a (starší) a E2b (mladší), které pak synchronizují zejména se systémem J. Tejrala. Esovité spony typu Poysdorf, příznačné pro severodunajskou fázi (*obr. 2*) a typu Nová Ves–Šakvice patří do fáze E2a, tedy rámcově do 1. poloviny 6. století. Derivát spony typu Schwechat–Pallersdorf náleží do fáze E2b a k nejmladším langobardským sponám již po polovině 6. století. Zejména tedy z nálezů spon je zřejmé, že v Čechách lze ve stupni E2 (E2a + E2b) poprvé sledovat větší koncentraci památek langobardské hmotné kultury na jejich cestě z Polabí do Podunají a dále do Itálie.

Dále jsem se zabýval otázkou rekonstrukce ženského langobardského kroje s esovitými sponami. V Čechách chybějí hroby s tzv. čtyřkombinací spon, tj. dvě malé párové spony na hrudi a dvě velké párové spony v oblasti pánve nebo pod ní, jaké známe nejen u Langobardů, ale také u Franků, Bajuvarů, Alamanů a Durynků. U Langobardů dvě malé spony (esovité nebo terčovité) spínaly horní část oděvu, dvě velké lučkovité spodní část oděvu, nebo byly jen připevněny na suknicí nebo na tzv. cingulu (*obr. 3:2,4*). V důsledku častého vykrádání hrobů na území Čech je rekonstrukce ženského oděvu obtížně proveditelná. Pouze ve dvou neporušených hrobech, ve Zvoleněvsi, hr. I, a v Čelákovicih-Záluží, hr. 26 (*obr. 3:1*), se našly dvě párové lučkovité (Zvoleněves) a dvě párové esovité spony (Čelákovice-Záluží) v oblasti pánve. Jaký funkční význam tak měly dvě malé esovité spony v oblasti pánve, kde jinak bývají pouze velké lučkovité, je obtížné rozhodnout. Dvojice párových esovitých spon je sice v langobardském prostředí zejména v Panonii známá, ale spony spočívaly výhradně na hrudníku (*obr. 3:3*). Z různých poloh spon je zřejmé, že langobardský kroj nebyl zcela jednotný. Jeho pestrá variabilita je dána nejen vývojem oděvu v čase, ale rovněž různými regionálními odlišnostmi, sociálním postavením a v neposlední řadě i ovlivňováním jinými kroji a složitými etnickými poměry v průběhu 6. století na jednotlivých pohřebištích.

LITERATURA

- Bemmann, J. 2008: Mitteldeutschland im 5. Jahrhundert – Eine Zwischenstation auf dem Weg der Langobarden in den mittleren Donauroaum? In: J. Bemmann – M. Schmauder (edd.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte Band 11. Bonn, 145–227.
- Beninger, E. – Mitscha-Mährheim, H. 1966: Der Langobardenfriedhof von Poysdorf, *Archaeologia Austriaca* 40, 167–187.
- Bierbrauer, V. 1991: L'occupazione dell'Italia da parte dei Longobardi vista dall'archeologo. In: G. C. Menis (ed.), *Italia longobarda*. Venezia, 11–53.
- Bierbrauer, V. 1993: Die Landnahme der Langobarden in Italien aus archäologischer Sicht. In: M. Müller-Wille – R. Schneider (edd.), *Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters: methodische Grundlagendiskussion im Grenzbereich zwischen Archäologie und Geschichte*. Sigmaringen, 103–171.
- Blažek, J. 1997: Die neuen und unbekanntenen Funde der späten römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Nordwestböhmen. In: J. Tejral – H. Friesinger – M. Kazanski (edd.), *Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauroaum*. Brno, 11–22.

- Blažek, J. – Lutovský, M. 1992: Nové poznatky o pohřebišti z doby stěhování národů ve Světci u Bíliny, Časopis Národního muzea, řada historická 161, 1–7.
- Bóna, I. 2009: Die Geschichte und die archäologischen Zeugnisse der Langobarden. In: I. Bóna – J. B. Horváth, Langobardische Gräberfelder in West-Ungarn. Budapest, 169–217.
- Bóna, I. – Horváth, J. B. 2009: Langobardische Gräberfelder in West-Ungarn. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 6, Monumenta Langobardica. Budapest.
- Droberjar, E. 2005: Praha germánská. Doba římská a doba stěhování národů. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol., Pravěká Praha. Praha, 777–841.
- Droberjar, E. 2008: Thüringische und langobardische Funde und Befunde in Böhmen. Zum Problem der späten Phasen der Völkerwanderungszeit. In: J. Bemmamann – M. Schmauder (edd.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, Band 11. Bonn, 231–248.
- Droberjar, E. – Matoušková, A., v tisku: Oděv a šperk langobardských žen. K transformaci hmotné kultury v průběhu 6.–7. století, Živá archeologie.
- Filip, J. 1948: Pravěké Československo. Úvod do studia dějin pravěku. Praha.
- Fuchs, S. – Werner, J. 1950: Die langobardischen Fibeln aus Italien. Berlin.
- Geisler, H. 1998: Das frühbairische Gräberfeld Straubing-Bajuwarenstraße I. Internationale Archäologie 30. Rahden/Westf.
- Hansen, Chr. M. 2004: Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. Basel.
- Kazanski, M. – Mastykova, A. – Périn, P. 2002: Byzance et les royaumes barbares d'Occident au début de l'époque mérovingienne. In: J. Tejral (ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Brno, 159–193.
- Klanica, Z. – Klanicová, S. 2011: Das langobardische Gräberfeld von Lužice (Bez. Hodonín). In: J. Tejral (ed.), Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Brno, 225–312, 362–418, 454–459.
- Koch, U. 1977: Das Reihengräberfeld von Schretzheim. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, A 13. Berlin.
- Kudrnáč, J. 1952: Pohřebišťe z doby stěhování národů v Klučově, Archeologické rozhledy 4, 109–112, 124–128.
- Kühn, H. 1977: Das Problem der S-Fibeln der Völkerwanderungszeit, Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst (IPEK) 24 (1974/77), 124–135.
- Lohe, K. von der 1994: Eine langobardische S-Fibel von Vörs-Kerékerdő, Somogyi Múzeumok Közleményei 10, 23–35.
- Losert, H. – Pleterski, A. 2003: Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren. Berlin-Bamberg-Ljubljana.
- Martin, M. 1995: Schmuck und Tracht des frühen Mittelalters. In: Frühe Baiern im Straubinger Land. Straubing, 40–58.
- Martin, M. 2002: „Mixti Alamannis Suevi“? Der Beitrag der alamannischen Gräberfelder am Basler Rheinknie. In: J. Tejral (ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Brno, 195–223.
- Menghin, W. – Springer, T. – Wamers, E. edd. 1987: Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg.
- Milavec, T. 2007: Prispevek k hronologiji S-fibul v Sloveniji, Arheološki vestnik 58, 333–355.
- Nischer-Falkenhof, L. 1934: Germanenfunde aus Böhmen im Naturhistorischen Museum zu Wien, Sudeta 10, 43–48.
- Pilet, Chr. 2002: Réflexions sur les fibules en «S» découvertes en Normandie. In: J. Tejral (ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Brno, 247–272.
- Pleinerová, I. 2007: Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen. Praha.
- Quast, D. 2010: Die Langobarden in Mähren und im nördlichen Niederösterreich – ein Diskussionsbeitrag. In: W. Pohl – M. Mehofer (edd.), Archaeology of Identity – Archäologie der Identität. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters. Bd. 17. Wien, 93–110.
- Stadler, P. 2008: Poysdorf. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen Landesmuseum Bonn. Bonn–Darmstadt, 284–288.
- Stein, F. 1999: „Da erhoben sich die Langobarden aus ihren Sitzen und wohnten etliche Jahre in Rugiland“. Zu den Grenzen von Siedlungsräumen nach schriftlichen und archäologischen Quellen. In: W. Haubrichs a kol. (edd.), Grenzen erkennen Begrenzungen überwinden. Festschrift für Reinhard Schneider zur Vollendung seines 65. Lebensjahrs. Sigmaringen, 35–101.
- Stein, F. 2011: Franken und Romanen. Aufsätze aus 25 Jahren Forschung, anlässlich ihres 75. Geburtstages ausgewählt und herausgegeben von Rolf Hachmann und Rudolf Echt. Bonn.
- Strauß, E.-G. 1992: Studien zur Fibeltracht der Merowingerzeit. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Band 13. Bonn.
- Svoboda, B. 1965: Čechy v době stěhování národů. Praha.
- Štorch, E. 1911: Markomanské hroby v Libni, Pravěk 7, 144–145.

- Tejral, J. 1975: K langobardskému odkazu v archeologických pramenech na území Československa, Slovenská archeológia 23, 379–446.
- Tejral, J. 1990: K chronologii spon z langobardských pohřebišť v Podunají. In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka. Brno, 231–250.
- Tejral J. 2002: Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau. In: J. Tejral (ed.), Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum. Brno, 313–358.
- Tejral, J. 2005: Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses. In: W. Pohl – P. Erhart (edd.), Die Langobarden. Herrschaft und Identität. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9. Wien, 103–200.
- Tejral, J. 2008: Zur Frage langobardischer Funde nördlich der mittleren Donau. In: Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Katalog zur Ausstellung im Rheinischen LandesMuseum Bonn. Bonn–Darmstadt, 53–71.
- Tejral, J. 2009: Langobardische Fürstengräber nördlich der mittleren Donau. In: U. von Freedon – H. Friesinger – E. Wamers (edd.), Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Bonn, 123–162.
- Tejral, J. 2011: Zum Stand der Langobardenforschung im norddanubischen Raum. In: J. Tejral (ed.), Langobardische Gräberfelder in Mähren I. Brno, 11–73.
- Tejral, J. 2012: K současnému stavu archeologického i historického bádání o nejbávanějším středověku na Moravě. In: J. Doležel – M. Wihoda (edd.), Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátel, kolegů a žáci. Brno, 29–68.
- Urbanová, K. 2008: Soubor textilních pozůstatků z doby stěhování národů ze sbírek oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze. In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová (edd.), Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007). Brno, 531–542.
- Werner, J. 1962: Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. München.

LANGOBARD S-FIBULAS IN CENTRAL BOHEMIA

In area of Central Bohemia, we are recognizing a signs of Langobardic culture in 6th century, the sights are concentrated mainly in Central and partly in North western Bohemia. Beside several settlement findings (Březno u Loun) and warriors graves (Praha-Kyje) and probably (Praha-Libeň), we are seeing the signs mainly in women's graves containing typical langobardic bow fibulas or S-fibulas. Throughout this contribution, the author focuses primarily on S-fibulas made out mainly of gilded silver. From Bohemia, there were until now published three grave localities with findings of Langobardic S-fibulas: Plzeň-Doudlevice (Fig. 1:1), Čelákovice-Záluží (Fig. 1:3–4) a Klučov (Fig. 1:2). In addition to these fibels of Poysdorf type, there were found other new findings during recent years. A identical type of Poysdorf type fibula comes from an unpublished grave yard of Hostovice near Prague. Another two findings were discovered using a metal detector, first on settlement locality Nová Ves near Kolín (Fig. 1:5) and second – a rare find from catastral area of Žehuň (Fig. 1:9). The S-fibula with two, glass or almandin inserts coming from Nová Ves locality belonging to type of notch-cutted plait, and author refers them as a Nová Ves–Šakvice type. Here they found two identical fibulas in grave yard of Šakvice (Fig. 1:6–7) and they could be produced from one form along with fibula from Nová Ves. The fibula from Žehuň, decorated with five glass or almandin inserts, is similar to type of Schwechat–Pallersdorf. Due to several different elements (decoration and overall shape) the author is ranking it to a kind of derivate of those fibulas. Based on Langobardic fibulas, the author divides degree E2 of Late Migration period in Bohemia (tab. 1) into E2a (earlier) and E2b (later), which than he synchronizes particularly with system of J. Tejral (2005; 2011). S-fibulas of Poysdorf type, characteristic for Northern Danubian phase (Fig. 2) and Nová Ves–Šakvice type are than belonging into E2a phase, generally into first half of 6th century. A derivate of Schwechat–Pallersdorf type belongs into phase E2b (phase MD 5 according to Tejral 2006 and 2011), and to latest Langobardic fibulas, already after half of 6th century. It's obvious namely from finds of fibulas, that in Bohemia it's possible, in stage E2 (E2a also E2b), to follow for a first time a higher concentration of monuments of Langobardic material culture on their way from Elbian to Danubian region and farther into Italy. Further, the author deals with question of reconstruction of Langobard women's costume with S-fibulas. In Bohemia, there are missing graves with so-called four-combinations of fibulas. This means two small pair-fibulas on chest and two large pair-fibulas in area of pelvis or below, which we recognize not only by Langobards but as well by Franks, Bajuvars, Alamans or Thuringians. By Langobards two small fibulas (S-fibulas or target fibulas) were pinning together upper part of garment, two large bow fibulas were pinning bottom part of garment or were only attached onto skirt or on so called cingula (fig. 3:2,4). As a result of frequent grave robberies in lands of Bohemia, it is very difficult to implement

a reconstruction of women's garment. In two unrobed graves: in Zvoleněves, grave No. 1, and in Čelákovice-Záluží, grave No. 26, were found two pair-fibulas of bow type (Zvoleněves) and two pair-fibulas of S-fibulas type (Čelákovice-Záluží) in area of pelvis. It is hard to decide, what was the functional significance of two small S-fibulas in pelvis area, where are usually only two large bow fibulas (substitution for a larger bow fibulas for pinning a garment, symbolic meaning or a content of a pouch or decoration of a belt?). Although there are known pairs of a pair-S-fibulas in Langobard environment, esp. in Pannonia, but the fibulas were placed exclusively on chest (Fig. 3:3). From different positions, it's obvious that Langobard costume was not completely unified. It's wide variability was determine not only by development of costume during the evolution of clothing through time but as well by a various regional differences, social status and also by influence by other costumes and complicated ethnical relations during 6th century.

Tab. 1. The chronology of Late Migration period in Bohemia and in area northern from central Danube (MD: mitteldonauländische Phase / middle-Danubian phase, ND: norddanubische Zeitgruppe / northern-Danubian chronological group, S: S-fibulas, L: bow fibulas, t.: type)

Fig. 1. Langobardic S-fibulas in Bohemia (1–5,9) and their analogies. Poysdorf type: 1 Plzeň-Doudlevice, 2 Klučov, 3–4 Čelákovice-Záluží. Nová Ves – Šakvice type: 5 Nová Ves, 6–7 Šakvice, 8 Kranj-Lajh. Derivate of Schwechat – Paltersdorf type: 9 Žehuň, 10 Altenerding. Schwechat-Paltersdorf type: 11–12 Mušov (according to Tejral 2002; 2011; 2012; Milavec 2007; Losert – Pleterski 2003)

Fig. 2. S-fibulas of Poysdorf type (according to Tejral 2011 and von der Lohe 1994), adjusted and supplemented.

1 Altenerding/D, 2 Amiens/F, 3 Frankfurt a. M./D, 4 Holásky/CZ, 5 Jardin Dieu de Cugny/F, 6 Klučov/CZ, 7 Kössingen/D, 8 Kranj/SLO, 9 Nikitsch/A, 10 Plzeň-Doudlevice/CZ, 11 Poysdorf/A, 12 Rifnik/SLO, 13 Schleithem/CH, 14 Stößen/D, 15 Sveti Gora u Vače/SLO, 16 Testona/I, 17 Ulm/D, 18 Weingarten/D, 19 Vörs/H, 20 Čelákovice-Záluží/CZ, 21 Rohrendorf/A, 22 Hostivice/CZ

Fig. 3. Position of S-fibulas in Langobard women's graves. 1 Čelákovice-Záluží, grave No. 26 (schematic skeleton, not original state of preservation, according to Svoboda 1965); 2 Lužice, grave No. 27 (according to Klanica – Klanicová 2011); 3 Tamási, grave No. 10 (according to Bóna – Horváth 2009); 4 Straubing, grave No. 450 (according to Geisler 1998). Chronology: 1–2 phase MD 4, 3–4 phase MD 5

(English by A. DiGrinová)